

UDK 940.540.56 : 319.4(497.1)»1941/1945« : 940.547.2
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 2. XI. 1992.

Manipulacije žrtvama drugoga svjetskog rata 1941.—1945.*

VLADIMIR ŽERJAVIĆ

Umirovljeni savjetnik Ujedinjenih naroda, Zagreb, Republika Hrvatska

U ovom članku opisane su okolnosti u kojima se došlo do prvotnog broja od 1,7 milijuna žrtava rata na teritoriju prijeratne Jugoslavije u razdoblju od 1941. do 1945. godine, koji je i službeno vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1946. godine podnijela Međunarodnoj reparacionoj komisiji u Parizu. Iz tog opisa može se vidjeti kako se nastojala dokazati ispravnost te prve procjene, koja je dana prije nego što je obavljen prvi popis preživjelog stanovništva (popis je obavljen 15. 3. 1948., a rezultati popisa obrađeni su tek 1951. godine), te što se sve poduzimalo da se ne dođe do točnih podataka.

Dok se u svijetu zaboravilo na ratne žrtve nastale u tijeku drugoga svjetskog rata, i dok se osnivaju savezi država kao EZ i drugi, što im omogućuje velik gospodarski i kulturni napredak, kod nas se vodi rat da bi se »osvetilo« za poginule prije 50 godina. Posebna upornost očituje se u dokazivanju broja ubijenih u Jasenovcu, koji se, od prvotnih 500, 600 i 700 tisuća, sada popeo na »točno« izračunatih 1,110.929 ubijenih, uglavnom Srba. Brojka od milijun ubijenih Srba, neprestanim ponavljanjem od srpskih vođa, ali i književnika i drugih kulturnih djelatnika, dobila je status »dokazane« veličine stradanja srpskog naroda u drugom svjetskom ratu.

S druge strane oživljava se mit o velikim gubicima Hrvata nakon završetka drugoga svjetskog rata na austrijsko-jugoslavenskoj granici, poznat pod sinonimom »Bleiburg«, gdje je navodno, ubrojivši i izginule na tzv. »križnom putu«, izgubilo život najmanje 300.000 Hrvata.

U ovom napisu bit će opisane okolnosti koje su dovele do navođenja naprijed spomenutih velikih brojki, kao i metode i načini koji su upotrijebljeni u dokazivanju njihove vjerodostojnosti.

* Objavljivanjem ovog članka autor odaje posebno priznanje pok. dr. I. Jeliću za pomoć pri istraživanju ove materije.

1. Kako se došlo do brojke od 1,7 milijuna žrtava drugoga svjetskog rata?

Već u svibnju 1945. maršal Tito je u svom govoru u Ljubljani izjavio da je Jugoslavija u tijeku drugoga svjetskog rata izgubila 1,7 milijuna života svoga stanovništva. Službeno podnesen podatak jugoslavenske vlade Pariškoj međunarodnoj reparacionoj komisiji godine 1946. iznosi 1,706.000, u koji je broj uključeno i 305.000 poginulih partizanskih boraca.¹ U tom dokumentu objavljeni su podaci gubitaka 18 savezničkih zemalja, osim Sovjetskog Saveza i Poljske, među kojima je Jugoslavija imala neusporedivo najveće gubitke stanovništva. Nakon Jugoslavije s 1,706.000 dolazi Indija sa 759.000, Francuska sa 653.000 i Grčka s 558.000, dok su Britanija s 368.000, Čehoslovačka s 250.000, Nizozemska s 200.000 i SAD sa 187.000 imale znatno manje gubitke. Također, Jugoslavija je iskazala da su i njezini vojni gubici najveći između 18 savezničkih država. Nakon Jugoslavije, koja je imala 305.000 palih boraca, dolazi Velika Britanija s 272.000, Francuska s 238.000 i SAD sa 180.000, dok su druge imale ispod 100 tisuća vojnih gubitaka.

Ovdje treba naglasiti da je prvi poslijeratni popis stanovništva u Jugoslaviji obavljen 15. 3. 1948. godine, čime je ustanovljen broj preživjelog stanovništva koji nije bio na raspolaganju 1945. i 1946., pa se prema tome tih godina nije mogao ni približno utvrditi broj života izgubljenih u toku rata 1941.—1945. Dakle, brojka koju je objavio maršal Tito 1945. u Ljubljani i ona prijavljena Reparacionoj komisiji u Parizu temeljene su na procjenama za koje u spomenutom dokumentu Reparacione komisije Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRRJ) nisu navedeni nikakvi detalji na osnovi kojih su procjene učinjene.

Da ni sama Reparaciona komisija FNRRJ nije bila sigurna za brojku od 1,706.000 izgubljenih života, može se zaključiti iz zahtjeva te komisije upućenog Saveznom zavodu za statistiku u svibnju 1947. da se statističko-dokumentacijskom metodom utvrde gubici stanovništva u drugom svjetskom ratu. O tim istraživanjima i dobivenim rezultatima doznalo se tek prije nekoliko godina, tj. iz časopisa *Naša reč* (srpski emigrantski časopis), koji je tiskan u Londonu, u broju 368 iz listopada 1985., pod naslovom: »Sahrana jednog mita«, u kojem sam autor Vladeta Vučković (kasnije profesor matematike u SAD) objašnjava kako je on tada (1947.) — kao student matematike na radu u Zavodu za statistiku u Beogradu — dobio zadatak da u dva tjedna izračuna gubitke uz jedinu uputu »da broj treba da bude značajan, ali naučno-statistički fundiran«. To je trebalo E. Kardelju »da tim podacima potkrepi zahteve Jugoslavije za reparacijama na konferenciji u Parizu«. Međutim, što se tiče brojke koju je izračunao, 1,700.000, »ili iz neznanja ili u cilju podvale ljudi režima pretvorili su demografske gubitke u stvarne žrtve, kojih je bilo prema svim ispitivanjima naučnog karaktera nešto više od jednog milijuna«. A u intervjuu beogradskom časopisu *Dugi* br. 412 od 9.—23. 12. 1989., prilikom svoga boravka u Jugoslaviji, detaljno opisuje kako je on, kao po-

¹ Ljudske i materijalne žrtve Jugoslavije u ratnom naporu 1941—1945 u izdanju Reparacione komisije pri Vladi FNRRJ.

četnik u statističkom uredu, od direktora Dolfe Vogelnika i njegova pomoćnika Alojza Debevca dobio zadatak da izračuna gubitke u ratu, ali se pitao zašto takav državni zadatak ne obave osobno Vogelnik i Debevc, te dalje kaže: »Shvatio sam da su bili svesni odgovornosti i bilo im je lakše da jedan posao u kome se nije znalo gde da se počne svala na grbaču početnika. Jednostavno izvukli su se.« Nakon što je predao svoju studiju, za koju je dobio novčanu nagradu i sedam dana odmora, pročitao je u *Borbi* da »Jugoslavija potražuje od okupatora naplatu ratne štete, između ostalog, i za milion sedamsto hiljada žrtava! Još jednom je pročitao tekst. Njegova procena o gubicima stanovništva, dakle demografskim gubicima u koje ulaze i nerođena deca, proglašena je službenim podatkom o ratnim žrtvama. Država valjda zna što čini, pomislio je i — zaboravio.«

Razumljivo je zašto se iskusni demografi D. Vogelnik, Debevc i Tasić nisu htjeli prihvatiti tog zadatka — jer tada, 1947., nije bio obavljen popis preživjelog stanovništva, ali je logično da oni snose punu odgovornost i za to što su taj zadatak natovarili početniku i za pogrešnu interpretaciju rezultata koje je on izračunao. Svaljivanje krivnje na Kardelja ne može lišiti krivnje odgovornih u Saveznom zavodu za statistiku, kad je u pitanju jedna tako važna državna dokumentacija.

Ovdje treba odmah dodati da je dr. Dolfe Vogelnik, nakon što je obavljen popis stanovništva 15. 3. 1948. i obrađeni popisni podaci, u *Statističkoj reviji* broj 1/1952. objavio pod naslovom: Demografski gubici Jugoslavije u drugom svjetskom ratu brojku od 3,250.000 koju smatra »najverovatnijom ocenom demografskih gubitaka, s tim da donja granica ostaje na 2,900.000« (ovdje su uključeni i gubici novopripojenih područja Hrvatskoj i Sloveniji). Motiv zašto je D. Vogelnik, nakon obavljenog popisa 1948., pristupio ponovnom izračunavanju demografskih gubitaka, iako je kao direktor zavoda, predajom vladi FNRJ, prihvatio kao ispravno izračunavanje što ga je obavio Vladeta Vučković 1947. godine, može se vidjeti samo u tome što je nakon popisom dobivenih podataka o broju preživjelih stanovnika došao do zaključka da bi demografski gubici morali biti znatno veći ako bi se htio opravdati broj od 1,7 milijuna života izgubljenih u drugom svjetskom ratu.

Već u narednom broju *Statističke revije* 2/1952. Ivo Lah, iskusni demograf i statističar, analizira i pobija izračunavanja D. Vogelnika, u članku pod naslovom: Istinski demografski gubici Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, te među inim kaže: »Po računici dr. Vogelnika prosečni godišnji priraštaj od 1941. do 1948. g. iznosio bi 2,13, a sigurno 1,86%. Tako visoki godišnji priraštaj Jugoslavija nikada nije imala i neće ga jamačno nikada imati. Povećavanjem stope godišnjeg priraštaja od 1941. do 1948. možemo iznos demografskih gubitaka neograničeno povisiti. U pitanju je jedino motivacija ovakovih hipoteza!«

Ovdje treba naglasiti da je u razdoblju od 1921. do 1931. — koje uključuje tzv. »baby boom« nakon prvoga svjetskog rata — ostvaren priraštaj za prijeratnu Jugoslaviju 1,5% prosječno godišnje, dok su registrirane stope prirasta nakon 1931., a naročito nakon 1935., bile u padu, te je za 1939. godišnja stopa iznosila svega 1,1%. Stoga je primjena stope od 1,8

ili 2,10% za razdoblje 1941. do 1948. očiti pokušaj manipulacije ratnim gubicima.

Ivo Lah izračunao je u spomenutom članku da stopa za razdoblje od 1941. do 1948. godine iznosi 1,23%. Očekivano stanovništvo za dan 15. 3. 1948., kad je obavljen popis, izračunao je na 17,200.000.

Treba još navesti da je Državni statistički ured Jugoslavije u publikaciji² izračunao broj očekivanog stanovništva do 31. 3. 1945. ovako:

		God. stopa
Popisano stanovništvo 31.3. 1931.	13,934,038	
Prirast 31. 3. 1931. do 31. 3. 1941.	<u>1,905.326</u>	1,290/0
Očekivano stanovništvo 31. 3. 1941.	15,839.364	
Prirast 31. 3. 1941. do 31. 3. 1945.	<u>762.129</u>	1,190/0
Očekivano stanovništvo 31. 3. 1945.	16,601.493	

Dok je Ivo Lah obavio primjereno izračunavanje priraštaja za razdoblje od 31. 3. 1945. do 15. 3. 1948. u iznosu od oko 600.000, Vogelnic je po nižoj varijanti izračunao očekivano stanovništvo na 17,991.000, a po višoj na 18,354.000, tj. za isto razdoblje je povišio broj za 1,390.000 odnosno 1,753.000, što jasno ukazuje na pokušaj povećanja demografskih gubitaka s namjerom da se takvom računicom povećaju i stvarni ratni gubici.

Ne može se pretpostaviti da dr. Vogelniku nisu bila poznata ta službena izračunavanja priraštaja i očekivanog stanovništva do 31. 3. 1945., pa je neshvatljivo da je on, kao direktor kasnije nazvanog Saveznog zavoda za statistiku, mogao počiniti jedno tako nečasno djelo samo da bi zadovoljio odnosno opravdao prvotne procjene ratnih gubitaka koje su i kao službene podnesene Međunarodnoj reparacionoj komisiji u Parizu brojem od 1,706.000.

Ne može se pretpostaviti da se tada, 1945. i 1946., imalo na umu kakve će posljedice za jugoslavensku zajednicu imati te prvotne visoke procjene. One su, najvjerojatnije, proizvedene s ciljem da se svijetu prikaže veličina i doprinos jugoslavenske narodnooslobodilačke borbe u drugom svjetskom ratu, što bi ujedno bila podloga postavljanja odštetnih zahtjeva glavnim okupatorskim silama (Njemačkoj i Italiji) za štete učinjene u toku rata.³ No 1952. već je bilo jasno da su ti zahtjevi bili mnogostruko precijenjeni i da oni ne mogu poslužiti kao osnova za plaćanje odštete, ali je broj od 1,706.000 ljudskih žrtava ostao i dalje zaštićen autoritetom države, sve do smrti maršala Tita 1980. godine.

² Demografska statistika, Serije II, Sveska 2, Izračunat broj stanovnika Jugoslavije za 1941. i 1945., izdano u Beogradu u svibnju 1945. (podaci za teritorij prijeratne Jugoslavije).

³ Ljudske i materijalne žrtve Jugoslavije u ratnom naporu 1941—1945 u izdanju Reparacione komisije pri vladi FNRJ, str. 12: Njemačka je trebala platiti 35.858,000.000 dolara, a Italija je trebala platiti 9.850,000.000 dolara

2. Službeni popisi ubijenih, umrlih i poginulih 1946. i 1964. godine

Zemaljske i pokrajinske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, najvjerojatnije uz suradnju republičkih, pokrajinskih i Saveznog ureda za statistiku, obavile su 1946. godine popis »žrtava fašističkog terora« (nije uključivao popis palih partizanskih boraca ni tzv. kvislinga i kolaboracionista) i učinjenih materijalnih šteta. Taj popis imao je poslužiti kao podloga za reparacione zahtjeve podnesene Međunarodnoj reparacionoj komisiji u Parizu. Međutim, rezultati toga popisa nisu nikad službeno objavljeni, iako su popisni troškovi bili golemi. U svome traganju za tim podacima ustanovio sam da se u Arhivu Hrvatske nalaze detaljni popisi što su ih dali popisivači. Isto tako u Arhivu postoji Imenični popis žrtava u 22 knjige, u koji su unesena 138.984 imena, od toga 6670 ubijenih u Njemačkoj, u zemlji su njih 22.376 ubili Nijemci, 1255 Nijemci i Talijani, i 8111 Talijani; u logorima je ubijeno njih 42.250. Podaci Zemaljske komisije za BiH, prema Đorđu Pejanoviću u publikaciji Stanovništvo BiH, izdanje Naučne knjige, Beograd 1955., iznose 174.084 žrtve; prema popisu Pokrajinske komisije za Srijem 21.597 žrtava, a za Bačku i Baranju 17.899. Ostali podaci iz popisa 1946. nisu bili na raspolaganju. U Sarajevu su 1988. bili u potpuno nesređenom stanju, a u Beogradu u Arhivu Srbije odnosno Beograda kao i u Arhivu Jugoslavije dobio sam izjave da oni te podatke ne posjeduju.

Međutim, u Arhivu Jugoslavije ustanovio sam 1988. godine da su pohranjeni popisni podaci, dobiveni 1964. godine u organizaciji Saveznog ureda za statistiku, o svim poginulim borcima i žrtvama kao i o preživjelim borcima i žrtvama. Ti su popisni rezultati pohranjeni u 2948 kutija, od kojih svaki istraživač, prema pravilniku Arhiva, može dnevno dobiti na upotrebu samo 4 kutije. Na moj upit zašto ti podaci nisu zbrojeni i sređeni po republikama, pokrajinama, narodima i narodnostima, odgovoreno mi je da Arhiv nema za to dovoljno osoblja.

Da to nije bila istina, doznali smo tek kad su podatke toga popisa objavili novinari *Danasa* Željko Krušelj i Đuro Zagorac u časopisu *Danas* od 21. studenog 1989. godine. Taj je popis rađen na zahtjev Savezne Republike Njemačke, jer kad je Jugoslavija ponovo zatražila pregovore o reparacijama, Njemačka nije htjela pristati da se o njima pregovara na osnovi 1,706.000 žrtava rata prijavljenih Reparacionoj komisiji u Parizu 1946. godine. A evo što su spomenuti novinari o tom popisu napisali:

»Prva faza popisa obavljena u listopadu i studenom 1946. godine, zaključno s preliminarnim sabiranjem podataka na republičkim razinama, još nije ukazivala na skorašnji embargo. Prava panika je nastala kad su ti podaci objedinjeni u saveznoj komisiji u Beogradu. Svjedoci zbivanja tvrde da su se reakcije mahom svodile na jednu jedinu riječ: 'nemoguće!'. Popisi su zato vraćeni republičkim komisijama, a otuda u općine. Tu i tamo dolazilo je do manjih korekcija, ali slika stanja nije se mogla promijeniti. Do slične konstatacije došla je i savezna komisija, ustvrdivši da je popisom obuhvaćeno 1,107.172 žrtve rata, od čega je na razne načine izgubilo život 597.323 osobe. Smatra se da je nedostatak u obuhvatu na-

stao zbog migracije stanovništva i stradavanja čitavih porodica i zaselaka u brdskim krajevima. On bi mogao iznositi oko 25 do 30⁰/. Pretpostavlja se da se popis po nacionalnostima ogriješio najviše prema Srbima, Hrvatima i Muslimanima. Nasuprot tome za Slovence, Makedonce pa i Crnogorce brojke su prilično točne.«

Pod pretpostavkom da je popis manjkav 25—30⁰/, mogući broj poginulih boraca i umorenih žrtava mogao bi iznositi oko 750—780 tisuća, a s poginulim i umrlim kvislinzima i kolaboracionistima, njih 200 tisuća, ukupan bi broj iznosio oko 1 milijun.

Što se tiče embarga, pisci članka kažu: »Nije poznato kada je i formalno popis ratnih žrtava iz 1964. učinjen državnom tajnom, no izvjesno je da su ti podaci ipak bili prezentirani vladi SR Njemačke. U tom kontekstu izvjesni odgovori vezani su uz embargo na popis za jugoslavensku javnost, čime je dugoročno posijano sjeme razdora među istraživačima tog fenomena. Politika 'duplih aršina' odnosno istine koje su 'podobne' samo za inozemnu upotrebu dovela je Jugoslaviju u poziciju koja podrazumijeva podozrivost prema službenim stavovima njezinih legalnih organa, i to od strane samih Jugoslavena.«

Tabela 1.

REZULTATI POPISA OBAVLJENOG 1964. GODINE

	Izgubili život	Preživjeli	Izgubili život po nacionalnosti	
SFRJ	597.323	509.849	Srbi	346.740
B i H	177.045	49.242	Hrvati	83.257
Crna. Gora	16.903	14.136	Slovinci	42.027
Hrvatska	194.749	106.220	Makedonci	6.724
Makedonija	19.076	32.374	Crnogorci	16.276
Slovenija	40.791	101.929	Muslimani	32.300
Srbija (uža)	97.728	123.818	Židovi	45.000
Vojvodina	41.370	65.957	Turci	686
Kosovo	7.927	13.960	Šiptari	3.241
Nepoznato	1.744	2.213	Mađari	2.680
			Slovaci	1.160
			Nepoznati	16.202

Iz prednjeg opisa jasno proizlazi kako rezultati popisa 1946. i 1964. nisu objavljeni zato što su ti popisi pokazivali da su stvarni gubici života u drugom svjetskom ratu u Jugoslaviji mnogo manji nego što je prijavljeno Međunarodnoj reparacionoj komisiji u Parizu, i manji od službenog podatka o 1,706.000 žrtava rata s kojim je bila upoznata jugoslavenska javnost. I dok bi svako savjesno i odgovorno državno rukovodstvo smatralo svojom svetom dužnošću da konačno i u cijelosti dođe do prave istine, do za naš narod toliko sudbonosnih podataka, tadašnje rukovodstvo uklanja svu sabiranu dokumentaciju — navodno je spaljena — što

je rezultiralo kasnijim izmišljanjima i kombinacijama raznih autora o tome gdje su nastali ti veliki gubici. Naposljetku su se srpski književnici i povjesničari složili da su neusporedivo najveći gubici nastali u logoru Jasenovac—Gradina, i u međusobnim nadmetanjima povisivali brojku od 500 na 700 tisuća, a najčešće na milijun, dok je jedan od posljednjih autora, dr. Radomir Bulatović,⁴ došao do »precizne« brojke od 1,110.929 umorenih u logoru Jasenovac, od toga pretežno Srba. Do te brojke došao je množenjem površine grobnih polja koja je procijenio na 111.404 m², iako ustanovljeni broj od 200 grobnica ima površinu od oko 11 tisuća m², i svoju je površinu pomnožio sa prosječno 9 kostura po m², umjesto antropološkim istraživanjima ustanovljenih 1,8 kostura po m².

3. Antropološka istraživanja

Ovdje se treba osvrnuti na još jednu manipulaciju rezultatima antropoloških istraživanja, koja su od 22. do 27. lipnja 1964. godine proveli u Jasenovcu dr. Vida Brodar i dr. Anton Pogačnik iz Ljubljane i dr. Srbo-ljub Živanović iz Novog Sada.

U TV emisiji »Porota«, održanoj u Beogradu 13. studenog 1989., u kojoj su sudjelovali dr. Milan Bulajić, dr. Nikola Živković, dr. Vjenceslav Glišić, prof. R. Petrović i Antun Miletić iz Beograda te Željko Krušelj, Slavko Goldstein i ja iz Zagreba, uvodno je bio prikazan dio filma Lordana Zafranovića Jasenovac, a dr. Srbo-ljub Živanović iznio je tvrdnju da je naprijed spomenuta komisija izračunala kako je na prostoru Jasenovca i Gradine ubijeno najmanje 700.000 žrtava i kako su rake imale po 800 kostura. Ta javna emisija imala je svrhu da se pred velikim brojem televizijskih gledatelja »dokaže« kako je terenskim iskopavanjima zaista ustanovljen taj broj žrtava. Ja nisam bio upoznat s izvještajem te ekipe antropologa koja je na Gradini obavila iskopavanja, a nije poznato ni jesu li ostali sudionici emisije čitali taj izvještaj; tvrdnju dr. Živanovića gledatelji su vjerojatno primili kao vjerodostojnu. A to je i bila svrha tako organizirane emisije.

Međutim, kad je iz Spomen-područja Jasenovac dobiven originalan izvještaj, ustanovilo se da u izvještaju, napisanom na 32 stranice, koji su potpisala sva tri antropologa, nije uopće spomenuto nikakvo izračunavanje ni broj od 700 tisuća. U tom izvještaju piše da je iskopano 7 grobnica, u kojima je nađeno: u grobnici broj 1 ukupno 197 skeleta, broj 2 ukupno 48, broj 3 samo 2, broj 4 ukupno 8, za broj 5 nema podataka, broj 6 — 26 i broj 7 — 3 skeleta.

Vjerojatno ne postoji antropolog ili stručnjak bilo koje struke koji bi na osnovi takvog izvještaja mogao doći do zaključka kakav je iznio dr. Živanović. Iako je svakom čitatelju spomenutog izvještaja jasno da je tvrdnja dr. Živanovića izmišljena, odlučio sam posjetiti Ljubljanu i zamoliti dr. Vidu Brodar (u međuvremenu je dr. A. Pogačnik umro) da mi kaže je li

⁴ Koncentracioni logor Jasenovac, s posebnim osvrtom na Gradinu, izdanje Svjetlost, Sarajevo 1990.

joj poznato da je komisija na nekom drugom skupu — koji nije spomenut u izvještaju — raspravljala i izračunavala ukupan broj mogućih žrtava u Jasenovcu i Gradini. Ona u svojoj pismenoj izjavi od 11. travnja 1990. kaže:

»Ovim izjavljujem da je ekipa antropologa u sastavu dr. Vida Brodar, dr. Anton Pogačnik i dr. Srboljub Živatnovć, koja je vršila iskopavanja na Gradini kod Jasenovca od 22. do 27. juna 1964. godine, u svom izvještaju na 32 stranice opisala sve što je bilo od značaja u izvođenju ovih radova. Posebno izjavljujem da izvan sadržaja navedenog izvještaja naša ekipa nije raspravljala ni izračunavala ukupan broj žrtava bivšeg logora Gradina odnosno Jasenovac.«

Je li dr. Živanović mislio da i dr. Vida Brodar nije više živa te da nema svjedoka o tim istraživanjima, ili je pretpostavio da se neće istraživati originalni izvještaj, nije jasno, ali je nevjerojatno da čovjek s akademskom titulom može takvo nešto učiniti samo da bi zadovoljio nečije unaprijed određene ciljeve.

Iz prednjeg izlaganja može se vidjeti što je sve poduzimano da se ne dođe do istine, odnosno kako su se pojedini podaci zlorabili u svrhu dokazivanja velikog broja umorenih Srba u Jasenovcu, sa svrhom da se ne samo naznače ustaški zločini već i da se »dokaže« ustašoidnost i genocidnost cijeloga hrvatskog naroda.

4. Zahtjev Saveznom zavodu za statistiku za izračunavanje gubitaka stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu

Pošto je eskalacija napada na Hrvatsku i neprestano ponavljanje u javnim glasilima i izdanjima knjiga većeg broja autora, posebno dr. Milana Bulajića, nastavljena i poslije izdanja moje knjige, koja je dokumentirano utvrdila da ukupni demografski gubici mogu (za prijeratni teritorij Jugoslavije) iznositi oko 2 milijuna, a stvarni ratni gubici oko 1 milijun, što su ustanovili i drugi istraživači⁵ a i sam direktor Saveznog zavoda za statistiku,⁶ Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti iz Zagreba svojim je dopisom od 25. 5. 1990. broj 28/4. 1990. zatražila od Saveznog zavoda za statistiku u Beogradu da se on angažira u utvrđivanju gubitaka stanovništva u drugom svjetskom ratu. U tu svrhu pripremljen je poseban elaborat u kojemu je detaljno opisano izračunavanje pojedinih autora, pa i sudjelovanje toga istog Zavoda u prijašnjem izračunavanju gubitaka i popisima izginulih boraca i žrtava. Međutim, usprkos urgencijama, sve do danas Savezni zavod nije uopće uradio ništa, iako će uskoro biti tri godine kako je taj zahtjev bio upućen.

⁵ Dr. Dušan Breznik na naučnom skupu SANU 23. 6. 1985. iznio je podatak da je izgubilo život oko 1,100.000 ljudi. Američki autori Paul Mayers i Arthur Campbell u studiji »The population of Yugoslavia« u izdanju Bureau of Census, Washington DC 1954., izračunali su te gubitke života na 1,067.000.

⁶ U *Politikinom Svetu* *exlusive* broj 1 za travanj 1990. iznio je podatak da demografski gubici mogu iznositi između 1,75 do 2 milijuna.

To potvrđuje da je i službena ustanova, koja je velikim dijelom kriva da je došlo do takvog stanja i do nedoumica u pogledu pitanja gubitaka stanovništva u drugom svjetskom ratu, zauzela identičan negativan stav kao i mnogobrojni srpski autori koji zlorabe takvu mutnu situaciju da bi u svijetu i kod srpskog naroda u zemlji stvorili opravdanje za ratne pohode na Hrvatsku.

5. Moja izračunavanja demografskih i ratnih gubitaka Jugoslavije

Svoja izračunavanja gubitaka stanovništva u drugom svjetskom ratu⁷ statističkom metodom započeo sam na početku 1986., a negdje pri kraju tih izračunavanja naišao sam na publikaciju dr. Bogoljuba Kočovića,⁸ koja također statističkom metodom gotovo na isti način izračunava te gubitke. Ovdje treba naglasiti da smo samo nas dvojica izračunavali gubitke po republikama i pokrajinama, te po narodima i narodnostima, dok su svi drugi izračunavali te gubitke za Jugoslaviju ukupno. Stoga će biti interesantno prikazati naše usporedne podatke (str. 158).

Ovdje treba objasniti razlike u broju Srba i Hrvata stradalih u ratu. Pri izračunavanju priraštaja stanovnika grada Beograda (zajedno sa Zemunom i Pančevom) dr. Kočović je uzeo u obzir samo prirodni priraštaj na broj stanovnika koji je popisao 31. 3. 1931., tj. na 289 tisuća, a nije uzeo u obzir priliv stanovništva iz ruralnih područja Srbije i iz drugih banovina. Prema podacima Statističkog godišnjaka 1938/39. broj stanovnika Beograda popeo se s danom 31. 12. 1938. na 409 tisuća. Stoga su i moji gubici Srba za užu Srbiju veći, tj. iznose 142 tisuće, dok dr. Kočović iskazuje gubitke Srba i Crnogoraca sa 114 tisuća.

Pri izračunavanju gubitaka Hrvatske dr. Kočović nije uzeo u obzir da su kotari Biograd na moru i Preko s 56 tisuća stanovnika prije rata bili na teritoriju Jugoslavije, čime je povećao gubitke Hrvata na prijeratnom teritoriju a smanjio na pripojenom. Tako bi po računici dr. Kočovića, s tom korekcijom, njegov broj gubitaka Hrvata iznosio 151 tisuću, a moj broj iznosi 192 tisuće.

Pri izračunavanju gubitaka Crnogoraca dr. Kočović je za razdoblje 1941. do 1948. primijenio znatno višu stopu prirasta nego što je Crna Gora imala u razdoblju 1921.—1931., iako je registrirana stopa prirodnog priraštaja nakon 1931. u cijeloj Jugoslaviji opadala — npr. za Jugoslaviju ostvarena stopa 1921.—1931. iznosila je prosječno godišnje 1,5‰, a 1939. godine registrirana je stopa iznosila svega 1,1‰.

Moji gubici po republikama i narodnostima (vidi tabele na str. 159 i 160). U drugom dijelu svoje knjige obradio sam stvarne gubitke objavljene u drugim izvorima, tj. monografijama koje su izdali narodni odbori poje-

⁷ Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, u izdanju Jugoslavenskog viktinološkog društva, Zagreb 1989.

⁸ Žrtve drugog svjetskog rata u Jugoslaviji, Bibl. Naše delo, London 1985.

Tabela 2.

Za teritorij prijeratne Jugoslavije:	Kočović	Žerjavić
	U tisućama	
Ukupni demografski gubici	1.985	2.022
Smanjenje nataliteta	333	326
Emigracije	638	669
Ratni gubici (poginuli)	1.014	1.027

Tabela 3.

USPOREDBA STVARNIH GUBITAKA STANOVNIŠTVA PO NARODNOSTIMA
(u tisućama)

Narodnost	Kočović	Žerjavić		
		u zemlji	u inozemstvu	ukupno
Srbi	487	497	33	530
Hrvati	207	178	14	192
Slovinci	32	36	6	42
Crnogorci	50	20	—	20
Muslimani	86	100	3	103
Makedonci	7	6	—	6
Ostali Slaveni	12	7	—	7
Albanci	6	18	—	18
Židovi	60	33	24	57
Romi	27	18	—	18
Nijemci	26	28	—	28
Ostali	14	6	—	6
Sveukupno	1.014	947	80	1.027

dinih općina ili kotara, u većem broju što ga je izdao Historijski arhiv Karlovac, zatim kod pojedinih autora, u Leksikonu NOR-a, SUBNOR-a i drugih. Registriranje tako objavljenih podataka o stvarnim gubicima te njihovo sabiranje i svrstavanje u kategorije, kako su u većini publikacija i objavljeni, bilo je nužno da bi se provjerili podaci izračunati statističkom metodom. Za Hrvatsku tako prikupljeni podaci, koji su bili raspoloživi za područja svih kotara (općina), iznosili su 266,6 tisuća prema 271 tisuću izračunatu statističkom metodom. Za druge republike i pokrajine uspjelo je prikupiti oko 80 do 90% podataka, što pokazuje da stvarni podaci i za druge republike i pokrajine mogu biti približni onima dobivenim statističkom metodom.

Tabela 4.

RATNI GUBICI PO NARODNOSTIMA
(u tisućama)

Narodnost	BiH	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija ukupno	Srbija uža	Vojvodina	Kosovo	Inozemstvo	Ukupno
Srbi	164	6	131	6	—	190	142	45	3	33	530
Hrvati	64	1	106	—	—	7	—	6	1	14	192
Slovinci	—	1	2	—	32	1	—	—	1	6	42
Makedonci	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	6
Crnogorci	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	20
Muslimani	75	4	2	4	—	15	13	—	2	3	103
Albanci	—	4	—	—	—	14	—	—	14	—	18
Zidovi	9	—	10	—	—	14	7	7	—	24	57
Nijemci	1	—	2	—	1	24	1	23	—	—	28
Romi	1	—	15	—	—	2	—	1	1	—	18
Ostali	2	1	3	1	—	6	4	1	1	—	13
Ukupno	316	37	271	17	33	273	167	83	23	80	1.027

Tabela 5.

STVARNI GUBICI NASTALI U ZEMLJI, PO KATEGORIJAMA
(u tisućama)

Republike ili pokrajine	Sveukupno	Pali borci	Ukupno žrtve	Od toga		Kolaboracioni, Kvislinzi
				u naseljima	u logorima	
Bosna i Hercegovina	316	72	174	89	85	70
Crna Gora	37	15	15	14	1	7
Hrvatska	271	66	153	105	48	52
Makedonija	17	14	2	2	—	1
Slovenija	33	12	11	8	3	10
SR Srbija	273	58	146	67	79	69
Srbija uža	167	42	92	39	53	33
Vojvodina	83	10	46	20	26	27
Kosovo	23	6	8	8	—	9
Ukupno	947	237	501	285	216	209

6. *Izračunavanje gubitaka Srba u NDH i Jasenovcu—Gradini te Hrvata i Muslimana kod Bleiburga i na tzv. »križnom putu«*

U svojoj knjizi⁹ detaljno sam izračunavao gubitke Srba s teritorija tzv. NDH u tijeku rata i došao do ovih podataka:

ukupno poginulo, ubijeno i umrlo	322 tisuće
od toga: kao borci NOV	82 tisuće
kao kvistlinzi i kolaboracionisti	23 tisuće
odvedeni u njemački logor Zemun	20 tisuća
ukupno	125 tisuća
ostaje	197 tisuća
od toga: umrlo od tifusa	25 tisuća*
ubijeno od Nijemaca	45 tisuća*
ubijeno od Talijana	15 tisuća*
stradalo u borbama ustaša sa četnicima i partizanima	34 tisuće
ubijeno u jamama, zatvorima i drugim logorima	28 tisuća
ukupno	147 tisuća
<i>ubijeno u logoru Jasenovac—Gradina</i>	<i>oko 50 tisuća</i>

Osim toga, u inozemstvu je umoreno 13 tisuća Srba s teritorija NDH, a emigrirale su 22 tisuće. Uz to je u Jasenovcu umoreno još: 12 tisuća Hrvata i Muslimana, 13 tisuća Židova i 10 tisuća Roma, dakle sveukupno oko 85. tisuća.

U istoj publikaciji obrađeni su i gubici Hrvata i Muslimana nakon završenog rata, kod Bleiburga na austrijsko-jugoslavenskoj granici i na tzv. »križnom putu«. Na osnovi broja od 12.196 Hrvata koje su izručili Englezi iz logora Vitkring kod Celovca i broja zarobljenih od jugoslavenske vojske, *ukupan broj ubijenih Hrvata i Muslimana mogao bi iznositi između 45 i 55 tisuća*. Emigrirala je 41 tisuća.

Osim toga, u svezi s masakrima kod Bleiburga, izgubilo je život oko 1,5 do 2 tisuće četnika Srba i Crnogoraca, i oko 8 tisuća slovenskih belogardista (ponajviše u Kočevskoj jami).

7. Zaključak

Prvotne visoke procjene gubitaka u drugom svjetskom ratu, načinjene s ciljem da se prikaže veličina doprinosa Jugoslavije i na osnovi toga dobiju velike reparacije, što se nije ostvarilo, i skrivanje od jugoslavenske

⁹ »Opesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga«, izd. »Globus«, Zagreb 1992.

* Samo na teritoriju Hrvatske, prema popisu Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, obavljenom 1946. godine: 13 tisuća umrlo je od tifusa, 22.376 ubili su Nijemci, 1255 Nijemci i Talijani zajedno i 8111 Talijani.

javnosti rezultata popisa stradalih koji su obavljani 1946. i 1964. godine, doveli su do nadmetanja srpskih i hrvatskih ekstremista u broju umorenih u Jasenovcu te u masakrima kod Bleiburga i na tzv. »križnom putu«. Srpski su ekstremisti, nakon smrti maršala Tita, bili mnogo uporniji u dokazivanju da je samo u Jasenovcu umoreno 700 tisuća, pa i više od milijun, i to uglavnom Srba, što je poslužilo kao osnova za optuživanje Hrvata kao genocidnog naroda, iako u 13 stoljeća suživota nikad nije došlo do vojnog ili drugog većeg ubijanja između hrvatskog i srpskog naroda. Naprotiv, hrvatski kralj Tomislav pomogao je Srbima u borbi s Bugarima, a bosanski kralj Tvrtko u borbi s Turcima na Kosovu polju. Do izvanrednih prilika došlo je pod okupacijom Njemačke, koja je kao i u drugim osvojenim europskim zemljama osnovala logore, pa tako i u Nedićevoj kvistlinškoj državi Srbiji, u kojoj je iz uže Srbije, Banata i Srijema ubijeno 14 tisuća Židova, i to na stratištima u Jajincima i u pokretnim plinskim komorama, najvećim dijelom već do proljeća 1942., dok je na izričit zahtjev Nijemaca tek u svibnju 1943. iz Zagreba odvedeno 1700, a iz ostalih dijelova Hrvatske 2500 ljudi u zloglasni logor Oswiecim. U Zagrebu je preživjelo 1200 Židova koji su bili u miješanim brakovima. Prema publikaciji »Banjica« u izdanju Istorijskog arhiva i Kulture, Beograd 1987., potkraj 1943. i na početku 1944. u Jajincima je ekshumirano i spaljeno 68.000 leševa, a ostalo je nespaljeno 1400. Razlika je samo u tome što su u Srbiji ljudi ubijani pretežno na stratištu u Jajincima, a manji broj u logorima (Banjici, Loznici, Šapcu i drugima), dok su u NDH većinom ubijeni u logoru Jasenovac i u jamama (Jadovno i druge), ali i znatan broj u naseljima koja su u toku borbe između ustaša i partizana, neka i po 3 — 5 puta, bila »osvajana« s jedne ili druge strane. To vrijedi pretežno za Bosnu i Hercegovinu, gdje su se vodile glavne bitke od 1942. do 1945., dok su se u Srbiji vodile samo u jesen 1941. i od listopada 1944., kad je oslobođen Beograd.

I dok nakon rata u Srbiji nisu napadali Nedićevu vojsku, »srpsku stražu« i organe unutrašnjih poslova, doušnike i agente, uz čiju su suradnju Nijemci izvršavali uhićenja i strijeljanja, sav gnjev Srba usmjeren je prema ustašama, jer su oni sami najvećim dijelom izvršavali likvidacije u Jasenovcu i drugdje, što naravno svaki human i kulturni čovjek mora osuditi kao neprimjeren zločin. Dakako, bilo je, iako manje, i četničkih zločina.

Eskalacija napada srpskih ekstremista dokazivanjem da je u Jasenovcu ubijeno najmanje 700 tisuća, a vjerojatno i više od milijun Srba, na osnovi čega je pripisivana genocidnost cijelom hrvatskom narodu, na kraju je poslužila kao »moralno« opravdanje za vođenje rata protiv Hrvatske. Kako se vidi iz opisane manipulacije žrtvama rata i stvarnih gubitaka Srba i drugih narodnosti, izračunatih na osnovi izvorne dokumentacije — bila je to jedna fantomska ideja sračunata na ostvarenje planova, zacrtanih još u Načrtanjima Ilije Garašanina 1844. Najavio je to 1989. na Gazimestanu, prigodom proslave 600-godišnjice kosovske bitke, Slobodan Milošević, izjavivši da će te planove (»svi Srbi u jednoj državi«) ostvariti institucionalnim, vaninstitucionalnim pa i vojnim mjerama, što je dovelo do situacije koju danas imamo.

Treba vjerovati da će intervencija svjetske zajednice (UN) i europske (EZ) dovesti do pravednog i mirnog razrješenja sadašnje krize na bivšim jugo-

slavenskim prostorima, te da ćemo u bliskoj budućnosti moći uživati plodove gospodarskog i kulturnog prosperiteta u zajednici s ostalim naprednim europskim državama.

Također, treba vjerovati da će Srbi, koji već više od 4 stoljeća žive na ovim prostorima, uvidjeti kako im u zajednici s Hrvatima ne prijeti nikakva opasnost a najmanje genocid, jer oni najbolje znaju da je u tijeku drugoga svjetskog rata velik broj Hrvata stao u njihovu obranu i sudjelovao, zajedno s njima, u narodnooslobodilačkoj borbi. Pa i najveći dio domobranstva svojom je pasivnom ulogom ili čak direktnim opskrbljivanjem partizanskih jedinica pridonio da žrtve nisu bile veće.

Uostalom, »odmazda« za zločine koje su ustaše počinili u tijeku rata izvršena je odmah nakon »službenog« završetka rata, jednim neprimjerenim masakrom kod Bleiburga i na tzv. »križnom putu«, u kojem su stradali i mnogi nevini, među njima i imućni ljudi koji nisu vidjeli svoju perspektivu u komunističkom sistemu. Stoga »osvećivanje« nad Hrvatima, s kojima su Srbi u Hrvatskoj zajedno i u miru živjeli posljednjih 45 godina, nije imalo ni moralnog ni političkog opravdanja, što će — vjerujem — kad prođe umjetno stvorena euforija i prijeđe se u mirnodopsko stanje, uvidjeti svi razumni i objektivni Srbi. Uvidjet će da je njihov zajednički život s Hrvatima u državi, koja ima vrlo povoljnu gospodarsku perspektivu, za njih najprihvatljivije rješenje.

SUMMARY

MANIPULATIONS WITH THE WORLD WAR II VICTIMS

The article describes the circumstances which led to the figure of 1.7 million war victims on the territory of former Yugoslavia during the years 1941—1945, which was submitted in 1946 by the government of the Federal People's Republic of Yugoslavia to the International Reparation Commission in Paris. The author shows how this estimation, which was done before the first post war census (conducted on March 15, 1948 and not analyzed until 1951), is not founded. Based on the available official documentation, the author establishes that the total number of war victims on the territory of former Yugoslavia could not have exceeded one million persons. Hence, the statements of some Serb authors and statesmen that just in the concentration camp of Jasenovac a million of Serbs were murdered is simply unfounded.

The author blames certain state offices, especially the Federal Office for the Statistics, for miscalculations of the war victims and for concealing the results of the census of 1946 and 1964. In fact, this concealment of truth about the number of war victims led to tensions between Serbs and Croats, which served as a pretext to Serbia to wage the war against Croatia with ultimate goal — the establishment of the Great Serbia.